

ВІДГУК

офіційного опонента **Огар Емілії Ігорівни**,
доктора наук з соціальних комунікацій, професора, завідувачки кафедри ПР та
журналістики Української академії друкарства
на дисертацію **ОЛЕНИ ГЕННАДІЇВНИ МАКАРЧУК**

на тему

«ПРЕСА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ І РУХІВ У ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ ГАЛИЧИНИ (1890 – 1914),

подану на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних
комунікацій зі спеціальностей 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство; 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Актуальність теми. Преса Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття як медіаплатформа для генерації світоглядних цінностей тогочасного українського суспільства й утвердження його націєтворчих прагнень залишається унікальним історичним джерелом та об'єктом наукового осмислення. Усебічне вивчення її світоглядноформувального сегменту, до якого належить партійна преса, дає змогу дослідникам не лише реконструювати складні політичні процеси, що відбувалися в суспільстві, а й відтворити перипетії закладання основ національної моделі партійної та політичної преси, зумовлені місцевими особливостями розвитку партійної системи й одночасно глобальним історичним контекстом, в якому формувалася тогочасна партійна система.

Потреба в оновленні ідейно-теоретичних і методологічних підходів до вивчення медіа як важливого політичного інституту загалом і партійної преси зокрема зумовлюється й сучасним порядком денним, з його серйозними, ба більше – безпрецедентними випробуваннями українського суспільства та усіх його соціальних інституцій, зокрема масмедіа, на демократичність і політичну культуру.

Тож тему дисертаційного дослідження Олени Макарчук, присвяченого вивченню преси українських політичних партій і рухів у Галичині у 1890–1914 рр. як динамічного історичного явища в законодавчій, організаційній та творчій перспективі, можна вважати актуальною.

Потреба у вивченні окресленої проблематики в теоретичному й практичному аспектах визначена інтегрованістю теми дослідження пані Макарчук у тематику науково-дослідницької роботи кафедри журналістики та

Н Б У В	
ВХ. №	386
" 07 "	07 2023 р
Кіл. аркушів	9

засобів масової комунікації Інституту права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка», а саме: «Інформаційно-комунікаційне забезпечення мас-медіа розбудови демократії України» (2014–2018 рр., державний обліковий номер 0219U100675), «Інновації та особливості функціонування ЗМІ України» (2019–2023 рр., державний реєстраційний номер РК 0119U103688).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, результатів і висновків дисертації. Належний рівень достовірності й обґрунтованості наукових положень, висновків і результатів монографічного дослідження Олени Макарчук забезпечується опертям на принципи історизму, об'єктивності та соціального гуманізму, використанням комплексного методологічного інструментарію, релевантного характеру й завданням дослідження. Вірогідність результатів дослідження забезпечена репрезентативністю використаної джерельної бази, що налічує 824 (!) позицій, з-поміж яких українські та закордонні теоретичні джерела, архівні матеріали, неопубліковані та опубліковані джерела епістолярного характеру, бібліографічні довідкові видання тощо, а також кількісними та якісними параметрами опрацьованого масиву пресових видань (46252 числа 115 найменувань політичних та партійних видань, зокрема 18302 чисел 50 власне партійних видань). Апробація результатів у публікаціях та конференційній активності здобувачки відповідає вимогам щодо досліджень на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Завдання дослідження впливають з мети роботи, корелюють з її ключовими висновками й дають змогу пані Макарчук послідовно розглянути предметну ділянку обраного об'єкта на основі сформованих теоретико-методологічних підходів. Становлення та еволюція україномовної преси південно-західної Галичини кін. XIX – поч. XX ст., її тематико-типологічні, організаційно-промоційні, персоналізовані креативні характеристики вивчаються в роботі у контексті процесів партійного будівництва в умовах австрійської конституційної монархії.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження Олени Макарчук полягає в тому, що в ній **вперше** здійснено комплексний аналіз преси українських політичних рухів і партій Галичини на етапі її зародження та еволюції в контексті активізації політичних рухів, появи та формування перших українських партій, побудови взаємовідносин української політичної преси з австро-угорськими імперськими та регіональними (Королівства Галичини і Лодомерії) органами влади тощо; запропоновано авторське трактування ключових концептів «партійна преса» та «преса політичних рухів».

Важливо також наголосити, що дослідження пані Макарчук уводить у науковий обіг чимало цінного – невідомого чи маловідомого – фактичного матеріалу, пов'язаного з досліджуваною проблематикою. У рецензованій науковій праці дістали розвиток візії політичного журналіста як творця концепції пресодруку й одночасно програмних засад перших українських партій; удосконалено бачення моделі партійної преси в контексті конкретного часопростору.

Практичне значення дослідження вбачаємо у кількох площинах застосування: *науковій* (у формуванні теоретичного підґрунтя для розробки теоретичних та практичних моделей партійного медіа); *освітній* (у підручникотворенні, розробці відповідного навчального контенту професійноорієнтованих дисциплін у підготовці майбутніх журналістів); *практичній* (у творенні засад функціонування медіа сучасних партій).

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях, зарахованих за темою дисертації. Основні теоретичні положення й результати дослідження пройшли належну апробацію: упродовж 2013-2022 рр. їх оприлюднено у виступах й доповідях на понад 15 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях; викладено у 59 публікаціях, серед яких 2 монографії (1 одноосібна та 1 закордонна колективна), 19 статей (18 одноосібних і 1 у співавторстві, де авторський внесок здобувача складає 75%) у визначених МОН України фахових виданнях, 13 статей у фахових виданнях, включених до міжнародних науко-метричних баз (4 статті включено до наукової бази Scopus), та у виданнях іноземних держав.

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано самостійно, винесені на захист наукові результати та висновки, одержані здобувачкою самостійно.

Оцінка змісту дисертації. Обґрунтувавши у **Вступі** до монографії актуальну потребу в «осмисленні характеристик і базових умов формування партійної преси Галичини кінця ХІХ–початку ХХІ століття» (с.4), описавши засадничі підходи і принципи, дослідницький інструментарій, визначивши мету дослідження, Олена Макарчук послідовно реалізує зумовлені нею дослідницькі завдання у шістьох розділах дисертації. Запропонована структура роботи дає змогу подати результати дослідження комплексно й системно.

У **першому** розділі роботи «*Преса політичних партій і рухів Галичини як об'єкт вивчення*» здобувачка демонструє належну орієнтацію в «літературі питання» – в її українському та закордонному, діахронічному та синхронічному

полях. Тут же вона презентує чотири групи джерел, що відповідають характеру історико-журналістикознавчого дослідження й засвідчують його повноту. Безперечно, проблема концептуалізації ключового поняття дисертації «політична преса» має тривалу історію теоретичного опрацювання. Про це свідчить опис теоретичного підґрунтя дослідження. Переосмислюючи наукові напрацювання попередників, здобувачка намагається дотримуватися принципу неупередженості, а тому не оминає увагою й той пласт наукової літератури, що належить до так званого радянського періоду української преси, й праці сучасних російських дослідників. Опираючись на наявні теоретико-методологічні напрацювання в означеній сфері, пані Макарчук міркує над ключовими концептами монографії, пропонує конкретизовану робочу дефініцію поняття «партійна преса», обґрунтовує термін «преса політичної партії». У цьому ж розділі здобувачка обстоює ефективність в дослідженнях історії журналістики та преси концепцію синергетики Германа Хакена.

У другому розділі монографії *«Політичні партії і рухи та преса: формування й умови функціонування (1848-1889)»* характеризуються соціально-політичні, культурницькі, журналістські процеси в Австрійській (згодом Австро-Угорській) імперії, що «запустили» механізм зародження перших політичних партій Галичини й творення партійної преси. Апелюючи до наукової думки щодо особливостей формування української модерної нації, здобувачка доводить, що ці процеси центрувалися довкола ідеї самостійності української нації, питання її національної, а згодом політичної самоідентифікації, й слушно висновкує про властивий для цього періоду синкретизм між пресою і політичними організаціями та партіями (підрозділи 2.1. та 2.2.).

Здобувачка аналізує тогочасні цензурні та підцензурні акти щодо преси загалом та україномовної зокрема, акцентуючи на взаємозалежності між мовою пресодруку та політичною позицією його редакційного колективу й очільника. Водночас здобувачка зауважує, що преса окресленого періоду поступово ставала вагомим інструментом відстоювання політичних і національних прав українців незалежно від її політичних пріоритетів: чи була вона москвофільською, народовською, соціал-демократичною чи, скажімо, клерикальною (підрозділ 2.3).

У третьому розділі монографії *«Український мас-медійний ландшафт Галичини (1890–1914 рр.)»* показано напрями подальшого розгортання процесів формування партійної культури та партійного пресотворення в

Галичині, запущених в попередній період, їхнє структурування та впорядкування.

В аналізі динаміки партійного пресотворення (підрозділі 3.1) дослідниця передовсім зосереджується на знакових у цих процесах пресодруках з виразним партійним та громадсько-політичним спрямуванням, закономірно починаючи відлік від «Зорі Галицької» як «першої руської політичної часописі» й наголошуючи на її ролі в подальшому повстанні низки адресованих русинській аудиторії видань широкого типологічного спектру, москвофільської (русофільської) та народовської преси. Водночас, зважаючи на «предметно-авдиторну спрямованість» видання (так у роботі означено одну з визначальних типологічних характеристик преси), дослідниці «вписує» у загальну картину також непартійні видання універсального та спеціалізованого характеру, що публікували контент громадсько-політичного характеру. Варто відзначити, що хронологію творення партійної преси упродовж 1890-1914 рр. дослідниця розбиває на певні періоди та підперіоди, однак вони спеціально в тексті не акцентовані. Відсутня й зведена періодизація у висновках до підрозділу, хоча, на нашу думку, це б дало змогу увиразнити загальний огляд постанов пресових проєктів.

Розглянувши теоретичні аспекти типології пресової періодики й констатувавши нестабільність системи критеріїв типологізації пресодруків, пані Макарчук пропонує трактувати аналізований нею сегмент видань як спеціалізовану газетну пресу громадсько-політичного характеру (підрозділ 3.2). Тут же вона подає визначення партійної преси як «особливої інформаційної системи, основне завдання якої полягає в забезпеченні політичної комунікації з важливою категоріальною ознакою – чіткою позицією за ключовими політичними питаннями – ідеологією видання, що співпадає з позицією політичної сили, яку певне видання підтримує» (с.206).

За основний типологічний критерій класифікації тогочасної партійної преси у роботі слугує читацька аудиторія (підрозділ 3.2.3). Крізь призму орієнтації на відповідний прошарок населення здобувачка характеризує й інші типологічні ознаки пресодруків: жанрово-тематичну основу, ідеологічні настанови, оформлення, мову, джерела фінансування. Варто було б лише підсумувати цю частину дослідження чіткішим описом рис «портрету» пересічного читача, про створення якого пише дослідниця.

В окремий підрозділ (3.2.4) у роботі винесено важливу для періодичного видання характеристику частотності його виходу у світ, хоча, за

спостереженнями дослідниці, в аналізованому випадку (стосовно політичної преси кінця ХІХ – початку ХХ ст.) внаслідок динаміки політичного життя, браку професійних кадрів й несформованості редакційного менеджменту він об'єктивно не міг бути стабільним.

На завершення оцінки змісту третього розділу зазначимо, що в ньому здобувачка приділяє увагу й такій типологічній ознаці пресодруків, як мова, висновкуючи, що «українська преса, включаючи й партійну, досліджуваного періоду перебувала в процесі мовної війни, де були задіяні три основних сили: орієнтовані на язичіє (москвофіли), живу народну мову кириличним шрифтом та видання, що виходили латинкою...» (с. 174). На нашу думку, з огляду на визначальний характер цього критерію для ідентифікації тогочасних (як зрештою й модерних) партійних медіа, його характеристику варто було б закцентувати окремим підрозділом.

Четвертий і п'ятий розділи монографії безпосередньо сфокусовано на структурно-функціональних та дискурсивних аспектах об'єкта дослідження – преси політичних партій та рухів в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст.

У четвертому розділі монографії *«Преса політичних партій та рухів: структурно-функціональні аспекти»* історія власне політичної преси Галичини логічно розгортається на тлі перипетій формування перших українських політичних партій модерного взірця. Простежуючи у п'ятьох підрозділах четвертого розділу ці взаємовпливи, здобувачка переконливо доводить, що виформування ідеологічних течій й партійних програм зумовило як структурування самого масиву партійної преси, так і виразне типологічне оформлення її головних пресових органів, принаймні їхнього соціально-функціонального призначення та читацької аудиторії. Цей масив у роботі представлено пресою РУРП («Народ», «Радикал», «Громадський голос» та ін.), тут здобувачка зауважує, що чимало видань партій і політичних рухів взорували у своїй діяльності саме на пресу цієї партії; УНДП («Батьківщина», «Діло», «Будучність» та ін.), соціалістичного («Робітнук», «Земля і воля», «Правда» та ін.), москвофільського (часописи «Слово», «Галичанин», «Русское слово» та ін.) та клерикального («дневник «Руслан») спрямування. Кожний з перелічених напрямів детально охарактеризовано у підрозділах 4.1 – 4.5. Важливими видаються підтверджені конкретними фактами спостереження щодо ідеологічної та фінансової співпраці в становленні політичної преси наддніпрянських та галицьких українців.

У п'ятому розділі монографії *«Преса політичних партій та рухів: дискурсивні практики»* продемонстровано, як детально відкоментовані в четвертому розділі такі основні типологічні ознаки, як ідейно-політична домінанта, соціально-функціональне призначення й адресність, вплинули на контент пресодруків, характер аргументації, манеру викладу й, звісно, їхню тематику.

Саме чинник проблематики – поділ її на партійну, державотвірну, культурологічну – було взято за основу поділу цього розділу на підрозділи 5.1 – 5.3. Цілком закономірно, що головними у пресі політичних партій залишалися питання виборчої боротьби, реформування виборчого законодавства, вияви партійної активності, своєю чергою тісно пов'язані з дискусіями довкола понять «нація», «націоналізм», «національна свідомість», «патріотизм». Однак, як демонструє пані Маркарчук партійна преса слугувала майданчиком для висвітлення й доволі широкого кола питань культурного життя, зокрема популяризація освіти, самоосвіти, просвітницької літератури, театру й музичного мистецтва тощо. Підрозділ 5.4 присвячено змісту та функціям рекламного контенту, публікованого в різних пресодруках.

Слід зауважити, що упродовж двох попередніх розділів історію практично кожного помітного часопису в монографії виразно персоніфіковано, що дало змогу дослідниці створити справжню галерею основних творців досліджуваного пресового руху. Однак для характеристики збірного портрету тогочасного політичного журналіста загалом і для виявлення найяскравіших постатей русинської (української) політичної журналістики Галичини здобувачка відводить завершальний **шостий** розділ монографії *«Політичний журналіст як потенційний національний лідер – сподіване і реальне»*. Його підсумовано важливим для вивчення історії української журналістики спостереженням: «політична журналістика кін.ХІХ–поч.ХХ ст. стала тим горнилом, через який пройшли усі скільки-небудь помітні галицькі політики доби конституційної Австрії та Визвольних змагань 1917-1921 і подальших років» (с.433).

Завершується робота висновками, що відповідають поставленим завданням, підсумовують важливі «віхи» дослідження, є конкретними і виваженими.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Під час ознайомлення зі змістом монографії та наукових публікацій Олени Макаруч, в яких висвітлюються результати досліджень за темою дисертації, порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, елементів

фабрикації та фальсифікації не виявлено. Здобувачка подає посилання на власні публікації та публікації інших авторів, нормативні документи та інші джерела.

Водночас деякі положення рецензованої наукової праці викликають зауваження і питання, що потребують пояснення під час захисту:

1. З-поміж результатів дослідження вказано таке: «удосконалено бачення моделі партійної преси, що розуміє (?) її загальний стан і визначається сукупністю суттєвих ознак, які склалися в певний проміжок часу внаслідок впливу внутрішньополітичних та зовнішньополітичних змін» (с.13). Це твердження потребує конкретизації: в чому полягає внесок дослідниці в переосмислення моделі партійної преси, описаної її попередниками.
2. У чому пані Макарчук вбачає можливості актуалізації досвіду партійної преси Галичини, повсталого на зламі ХІХ–ХХ ст., у ХХІ ст.? На мою думку, висновки, що корелюють із цим завданням дослідження, потребують детальнішого пояснення та аргументації, надто з огляду на кардинальні відмінності в соціально-політичних реаліях (скажімо, з урахуванням статусу державності), а також на суттєві трансформації самої преси та зміни її ролі у системі нових медіа.
3. Розглядаючи рекламний та рекламно-інформаційний контент на шпальтах партійної преси, здобувачка задається питанням: «як усе-таки встановити – маємо справу з видавничими міркуваннями ідеологічними чи, навпаки, Nothin' but Business? (с. 414), проте прямої відповіді на нього не дає. Тож хотілося б почути її під час захисту.
4. Є певні зауваження щодо повноти науково-допоміжного апарату монографії. Багатий на різноманітний фактичний матеріал текст очевидно потребує супроводу кількома іменними показниками: насамперед, згаданих у ньому назв видань та прізвищ персоналій. Значно полегшили б пошук і користування монографією рухомі колонтитули.
5. Загалом текст монографії видається читабельним, доступним для сприймання і засвоєння, що підвищує її прикладну цінність в освітніх та наукових комунікаціях. Однак подекуди натрапляємо на експресивно-емоційні вирази та оцінні коментарі, властиві радше публіцистичному, ніж науковому стилістичному реєстру, як-от: : «Науковець від першого дотику до клавіатури повинен бачити свого майбутнього читача і цінителя» (с.83), «грубо кажучи...» (с.93), «Однак, спустимося з небес теорії і згадаємо й про більш приземлені матеріал» (с. 111), «тож допускаємо, що згадані «добродії» (аж свербіло!) з нетерпінням чекали виходу наступного номера...» (с 225), «Але гроші, як відомо, не пахнуть» (с.415) та под.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 27.00.03 — книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01, вимогам МОН України до докторських дисертацій, що викладені в пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.). а також «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою № 1197 Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. Отож Олена Геннадіївна Маркарчук заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальностей 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; 27.00.04 – теорія та історія журналістики

Офіційний опонент,
доктор наук з соціальних комунікацій,
професор, завідувачка кафедри
ПР та журналістики
Української академії друкарства

Е. І. Огар

Підпис ОГАР Е.І.
Завіряю "26" 06 2023
Начальник ВК УАД

